

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2023. – Т. 47. – С. 326-333
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.326-333

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2023. – Volume. 47. – pp. 326-333
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.326-333

УДК 930.2:94(477.8)

© Володимир Мосора¹

Політика мобілізації трудових ресурсів Галичини в роки німецької окупації у працях діаспорних та зарубіжних дослідників

У статті проаналізована зарубіжна та українська діаспорна історіографія проблематики залучення галицьких робітників для потреб Райху. Дослідження охоплює період із першого повоєнного десятиліття до початку XXI століття. Особливу увагу приділяється історичній думці ФРН та НДР. Досліджено основні підходи висвітлення інформації, пов'язаної із агітаційною політикою, масштабами вивезення, а також умовами життя та праці галицьких робітників у Німеччині в діаспорній та зарубіжній історіографії. Також, зосереджується увагу на діаспорному історичному погляді стосовно висвітлення проблем пов'язаних із використанням населення дистрикту Галичина, в контексті примусових робіт у Німеччині в роки Другої світової війни.

У висновках автор наводить інформацію про особливості напрямків зарубіжних та українських діаспорних дослідників щодо висвітлення подій пов'язаних із залучення галицького населення на примусові роботи в Третьюму райху.

Ключові слова: історіографія, Друга світова війна, галицькі робітники, дистрикт Галичина, трудова мобілізація.

The Policy of Mobilizing the Labor Resources of Halicia During the Years of German Occupation in the Papers of Diaspora and Foreign Researchers

The article analyzes foreign and diasporic historiography regarding issues related to the involvement of Galician workers for the needs of the Reich. The study covers the period from the first post-war decade to the beginning of the 21st century. Particular attention is paid to the historiographical opinion of the Federal Republic of Germany and the GDR. Special mention is made of the writing features of scientists from the GDR who found themselves in the communist space. Due to the pressure of the Soviet Union, all the historical works of scientists of the GDR had an ideological color. The writings trace the distortion of facts, denial and silencing of certain historical aspects of the Second World War. In turn, the works of German scientists are based on a large number of source materials from Nazi Germany, thanks to which the works are more objective and thoroughly explained. The main approaches in diasporic and foreign historiography, regarding the coverage of information related to the agitation policy, the scale of deportation, as well as the living and working conditions of Galician workers in Germany, have been studied. Also, attention is focused on the diaspora historical view regarding the coverage of problems related to the use of the population of the Galician district, in the context of forced labor in Germany during the Second World War.

In the conclusions, the author provides information about the specific directions of foreign and Ukrainian diaspora researchers in covering events related to the involvement of the Galician population in forced labor in the Third Reich. The author also emphasizes that the approaches of foreign researchers to the study of the problem of labor mobilization do not have a clear vision of this problem. After all, each country interprets and interprets this issue in its own way.

Keywords: historiography, World War II, Galician workers, district of Galicia, labor mobilization.

Постанова наукової проблеми та її значення. Одним із найважчих періодів в історії України є Друга світова війна. Велика кількість науковців з різних країн досліджували цей

¹ Аспірант кафедри історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Україна E-mail: v1mosora@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-7415-406X>.

період і зосереджували свою увагу на різних аспектах Другої світової війни. Закордонні історики часто протилежно висвітлювали одну і ту ж саму подію, в свою чергу подаючи власні підходи до вивчення окремих аспектів цього історичного періоду. Цікавими є запропоновані підходи до вивчення та аналізу проблематики, що пов'язана із залученням галицьких робітників на примусових роботах в Третьому райху.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. У статті використані публікації, що стосуються обраної теми, а саме, праці українських діаспорних істориків котрі висвітлювали питання пов'язані із використанням галицького населення для потреб Райху в часи Другої світової війни. До них належать: М. Марунчак, К. Паньківський, В. Косик, М. Голубець та М. Меленчук. Також при написанні були використані праці зарубіжних дослідників. Серед них варто відзначити Д. Фріда, О. Далліна, Г. Шварца, У. Герберта, Е. Гомзе та Н. Мюллера.

Формування мети та завдань статті. Метою даної роботи є аналіз проблеми залучення галицьких робітників для робіт у Третьому райху у історичних працях зарубіжних та українських діаспорних науковців. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: проаналізувати діаспорну історіографію стосовно питань пов'язаних із залученням галицького соціуму на роботи у Німеччині; визначити основні підходи зарубіжної історіографії щодо висвітлення питань які стосуються політики трудової мобілізації галицького населення на роботи в Райх у період Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. У працях зарубіжних та українських діаспорних дослідників прослідковуються різноманітні підходи в історичній оцінці як самої системи примусової роботи іноземних робітників у Третьому райху, так і різних груп та категорій іноземних працівників. Українські діаспорні історики підійшли надзвичайно ґрунтовно в своєму аналізі проблематики та всебічно розглянули аспекти окупаційної нацистської політики.

Так, дослідник М. Марунчак у праці «Система німецьких концтаборів і політика винищення в Україні» висвітлював значний масив інформації, пов'язаної, в основному, з використанням галицького населення на роботах у німецьких таборах. Предметно, що історик аналізував здебільшого особливості використання галичан на роботах у таборах, адже приділяв їм ключову роль у розрізі розподілу використання робочої сили з Галичини в Німеччині. Автор пропонує розглядати питання використання робочої сили з Галичини в Райху через призму робіт у таборах як основного кінцевого пункту облаштування працевикористовуваних робітників. Дослідник, наводячи статистичну інформацію стосовно вивезеного населення дистрикту у 1943 році, акцентує увагу на конкретних населених пунктах: «В квітні німці провели великі облави на людей в таких селах Бережанщини: Дібще, Вівсья, Куропатники, Таврів, Кізілів, Дмухавець, Денисів, Веснівка, Будилів, Вибудів, Вимислівка, Олесин, Ценів, Козівка, Потік і Вербів. З кожного села забрали 60–150 чоловіків у віці 18–25 років, разом около 1700 людей, їм запропоновано військову службу, лагерь або працю в Німеччині»².

Ще однією працею М. Марунчака, що стосується пропонованої тематики, є книга «В боротьбі за Українську державу». У ній дослідник показує усю жорстокість нацистської політики стосовно оstarбайтерів, але, водночас, він виділяє галицьких робітників із загальної маси і вказує, що їх залучали на роботи до «бауерів»: «Привезених під сильною охороною до Німеччини призначали на працю згідно потреб Райху: на фабрики, різні підприємства та до бауерів на сільськогосподарські роботи. Фабрики присилали до розпрідільних таборів запотребування скільки і якої статі робітників їм треба. Бауери ж мали вибір... Де б людина зі Сходу не попала, скрізь вона мусіла виконувати найбільше небезпечну й наймізерніші приділи харчів чи одежі. Захисту для нещасних не було ні від кого»³. Ми бачимо, що у праці досить точно відображені події минулого, що є відмінним від подачі такої інформації в радянській історіографії.

Вагомий внесок у дослідження проблематики трудової мобілізації населення дистрикту Галичина зробив інший відомий український діаспорний дослідник К. Паньківський. Цінність роботи «Роки німецької окупації. 1941–1944» полягає в тому, що вона є спогадами очевидця, який пережив усі описані події та зумів конкретно показати аспекти тяжкої праці робітників з Галичини. У роботі (розділ «Наші великі проблеми») автор акцентує увагу на особливостях

² Марунчак М. (1963), *Система німецьких концтаборів і політика винищення в Україні*. Вінніпег. С. 77.

³ Марунчак М. (1992), *В боротьбі за Українську державу*. Меморіал, Львів. С. 929.

агітаційної політики німецького командування та аспектах працевлаштування галичан на роботах в Німеччині: «Традиції праці в Німеччині були добрі. Тому заклик німців, щоб іти на роботи до Райху, знайшов восени 1941 р. зовсім поважну й задовільну для німецького місцевого начальства кількість добровольців. Широка німецька пропаганда виявляла корисні сторінки праці, зокрема високу заробітну платню»⁴. Також автор акцентує, що для перевишколу та перекваліфікації існували окремі підготовчі школи. Він стверджує, що галичани зіткнулися із жорстокою реальністю, коли прибули на роботи в Третій райх. Неодноразово згадується та наголошується на тому, куди саме і в яких кількостях відправляли галицьких робітників на роботи в Третій райх: «Робітники писали, як то вони їхали спеціальними потягами, отримували в дорозі добрий харч і всесторонню опіку, але після приїзду до розподільчих пунктів все те скінчилось. Починалися грубість і безоглядність, а такими були майже без винятку наші робітники. Їх приділяли, головним чином, до праці в сільському господарстві. І так неофіційна і недокладна статистика показувала менш-більш, що на село ішло $\frac{3}{4}$ наших робітників, а $\frac{1}{4}$ до промислу»⁵. Спогади К. Паньківського є надзвичайно цінними при дослідженні проблеми трудової мобілізації населення дистрикту, адже маємо можливість із перших вуст зрозуміти та досягнути усю особливість окупаційної політики на території Галичини.

Дослідник В. Косик, окрім вивчення загальних аспектів Другої світової війни, зачепив й аспекти проблематики трудової мобілізації населення з дистрикту Галичина на роботи в Третій райх. У праці «Україна і Німеччина у Другій світовій війні» автор подає інформацію стосовно депортацій населення дистрикту на роботи в Німеччину. Дослідник підкреслює, що масштаби вивезення були надзвичайно великими та вражали навіть німецьких солдат і адміністрацію. «Німецькі донесення підкреслювали, що набір робочої сили майже скрізь набув форми полювання на людей і супроводжувався безпощадними репресіями. Один гебітскомісар назвав акцію набору «справжнім полюванням на рабів». Один німецький службовець бачив на вулицях у районі Львова цілі колони людей, що нагадували йому читані в молодості історії про перевезення африканських рабів»⁶.

Однією з перших посткомуністичних праць із загальної історії України є праця О. Субтельного «Україна: історія». Вона поклала початок критичному аналізу новітньої історії України. У своїй роботі О. Субтельний наводить основну інформацію про загальну історію України, в тому числі і про мобілізацію українського населення на роботи в Німеччину. Він акцентує увагу на загальній ситуації українських робітників, які прибули на роботи в Третій райх⁷. Водночас автор не забуває описати, хоч і в загальних рисах, ситуацію, яка була на території дистрикту Галичина: «Зокрема в Галичині, яка стала частиною Генерал-губернаторства Польщі, німецькі власті поводили себе не так жорстоко, як у східних регіонах. Щоправда, й тут проводилося багато таких ненависних заходів, як вивіз на роботу, експропріація продуктів на селі, напівголодне існування міст»⁸.

Ще однією роботою, яка частково висвітлює проблему трудової мобілізації населення дистрикту Галичини, є дослідження А. Жуковського та О. Субтельного «Нарис історії України». У дослідженні автори доволі стисло подають інформацію стосовно вивезеного східногалицького соціуму: «З лютого 1943 р. німці почали примусово вивозити українців з дистрикту на роботу до Німеччини, як «остарбайтерів», найбільш упосліджену категорію чужинецьких робітників...»⁹.

Одними з перших українських діаспорних дослідників, що почали вивчати проблеми Другої світової війни, були І. Крип'якевич М. Голубець, Д. Дорошенко та Я. Пастернак. Вони, у праці «Велика історія України», спробували дослідити та проаналізувати питання, пов'язані з проблемою вивезення українського населення, в тому числі і галичан, на роботи в Третій райх. Дослідники переконанні, що основною причиною вивезення українців, були не тільки економічні

⁴ Паньківський К. (1983), *Роки німецької окупації, 1941–1944*. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто. С. 198.

⁵ Там само. С. 206-207.

⁶ Косик В. (1993), *Україна і Німеччина у Другій світовій війні*. Париж – Нью-Йорк – Львів. С. 340.

⁷ Субтельний О. (1991), *Україна: історія*. Либідь, Київ. С. 406.

⁸ Там само. С. 407.

⁹ Жуковський А., Субтельний О. (1992), *Нарис історії України*. Вид-во Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, Львів. С. 123.

потреби Третього райху, а й заселення на окупованих землях німецького населення. На підтвердження цих слів, можна навести ось такі рядки: «Німці почали вивозити до Німеччини в жахливих умовах на працю мільйони української молоді, хлопців і дівчат... В Німеччині приділювали їх під назвою цілковито позбавлених всяких прав «остарбайтерів» на працю в сільському господарстві або у фабриках... Це все було роблено пляново для того, щоб винищити українське молоде покоління і на обезлюдненій Україні поселити німців»¹⁰.

Системно до проблеми вивезення українського населення на роботи в Третій райх підійшов М. Меленчук у своїй праці «Ukrainian Ostarbeiters in Canada: Individual and Collective Remembering» (Українські остарбайтери в Канаді: індивідуальні та колективні спогади). Дослідник наголошує на обставинах, через які робітники Західної України зголошувались добровільно виїжджати на роботи до Німеччини. Автор, також, розглядає участь пропаганди як засобу вербування населення Галичини. Він стверджує, що саме через її активний прояв, на цих територіях у перші роки радянсько-німецької війни була найбільша кількість добровільно вивезених галичан на роботи у Німеччину: «Більшість українських остарбайтерів були молоді, некваліфіковані робітники. Їх депортація до Німеччини розпочалася влітку 1941 року, у перші місяці німецької окупації України... Спочатку багато з них, особливо із Західної України, були переконані нацистською пропагандою та зголосилися працювати в Німеччині, щоб заробити трохи грошей та покращити свої життєві умови. Однак, дуже скоро потік добровольців вичерпався. Пізніше стало відомо, що поведіння з робочими в Німеччині було не таким приємним, як описано нацистською пропагандою»¹¹.

Щодо зарубіжної історіографічної думки, то першими почали приділяти увагу питанню примусової праці іноземців у Німеччині американські та англійські дослідники. До прикладу, у 1945 р. вийшла в світ монографія Д. Фріда «The exploitation of foreign labour by Germany» (Експлуатація іноземної робочої сили Німеччиною), в якій проведено аналіз способів залучення робітників та здійснено оцінку їх кількості. Ця праця, не дає нам інформацію про побут чи життя галицьких робітників у Німеччині, проте вона відкриває перед нами статистичні данні, які безумовно дають можливість краще зрозуміти весь масштаб трудової мобілізації не тільки галицького регіону, а й інших окупованих земель¹².

У кінці 1950-х рр. виходить друком праця американського дослідника О. Далліна, «Deutsche Herrschaft in Rußland. 1941–1945» (Німецьке панування в Росії. 1941-1945 роки). У роботі автор приділяє увагу дослідженню окупаційної політики нацистської Німеччини на окупованих територіях. Також він розглядає особливості німецької окупаційної політики на території УРСР та вербування робітників з поміж місцевого населення. В свою чергу, у дослідженні він не оминає Галичину, проте відносить її до території Польщі¹³.

Не менш важливим є дослідження Е. Гомзе «Foreign Labour in Nazi Germany» (Іноземна робоча сила в нацистській Німеччині). Праця написана на відкритих документах Національного архіву США (Вашингтон). Автор досліджує суперечності між німецькими міністерствами щодо використання іноземної праці, окреслює відмінність ставлення німецької адміністрації до різних груп іноземних робітників за національністю та країною походження. У своїй праці він, в основному, акцентує увагу на остарбайтерах як з України, так і загалом з СРСР¹⁴.

Вагомий внесок у розвиток дослідження проблеми трудової мобілізації населення України, в тому числі й дистрикту Галичина, зробили й німецькі дослідники. Серед них варто відзначити роботу Н. Мюллера «Вермахт і окупація (1941–1944)». У ній автор подає інформацію про особливості розподілу українських (в тому числі й галицьких) робітників на роботах в Третьому райху та, водночас, акцентує увагу на методах вивезення українського населення¹⁵. Хоча автор і намагається об'єктивно показати події Другої світової війни, але в його дослідженні простежується велика кількість перебільшень та перекручень дійсності. Це й не дивно, адже усі істо-

¹⁰ Крипякевич І., Голубець М., Дорошенко Д. (1948), *Велика історія України*. Вінніпег. С. 880–881.

¹¹ Melnychuk M. (2012), *Ukrainian Ostarbeiters in Canada: Individual and Collective Remembering*. P. 22.

¹² Fried J. (1945), *The exploitation of foreign labour by Germany*. Montreal: International Labour Office. 286 p.

¹³ Dallin A. (1958), *Deutsche Herrschaft in Rußland. 1941 – 45*. Düsseldorf: Eine Studie über Besatzungspolitik. Düsseldorf. 727 p.

¹⁴ Homse E. (1967), *Foreign Labour in Nazi Germany*. Princeton University Press. Princeton – New Jersey. 350 p.

¹⁵ Мюллер Н. (1974), *Вермахт и оккупация (1941–1944)*. Воениздат, Москва. С. 240.

ричні праці в НДР мали виключно ідеологічне підґрунтя. Прикладом цього може слугувати статистика кількості вивезеного непрацездатного українського населення: «Нерідко жертвою депортації ставали непрацездатні і хворі радянські громадяни. Їх кількість склала, за даними спеціально створеного «Центрального пункту для представників східних народів», тільки восени 1942 р від 5 до 10% всіх насильно вивезених, тобто понад 100 тис. осіб»¹⁶. Ця інформація не підтверджується у жодних джерелах та є, на наш погляд, явно перебільшеною.

В історичних працях дослідників з ФРН до кінця 1970-х рр. проблема примусової праці іноземців перебувала, майже повністю, поза увагою дослідників. У доступних працях прослідковується певна необ'єктивність та упередженість щодо виправдання використання примусової праці іноземців вимогами економіки у період війни. Ці твердження прослідковуються у монографії Х. Пфальмана «Fremdarbeiter und Kriegsgefangene in der Deutschen Kriegswirtschaft 1939–1945»¹⁷ («Іноземні робітники та військовополонені в німецькому військовому господарстві 1939-1945»).

Неупереджений розгляд теми німецькими дослідниками стало можливим лише після появи модерного покоління істориків, які не були безпосередніми свідками та учасниками подій періоду соціал-націоналізму у Німеччині. У середині 1980-х рр. усе змінилось. Із появою фундаментального дослідження У. Герберта «Europa und der «Reichseinsatz»: ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und KZ-Häftlinge in Deutschland 1938–1945» («Європа та «райх-операція»: іноземні цивільні робітники, військовополонені та в'язні концтаборів у Німеччині 1938-1945 рр.») змінилось ставлення дослідників до проблеми примусових робітників у Райху. Автор дає характеристику особливостей правового статусу іноземних робітників, окреслює зміни напрямків використання робочої сили в залежності від ситуації на фронтах, причини їх залучення. Слід відзначити, що історик дослідив проблему остарбайтерів (в тому числі і галичан) та визначив цю категорію, як найбільш пригноблену групу примусових робітників Третього райху¹⁸. Дослідник на прикладі м. Бранденбург наводить статистичні дані станом на 1944 р. про галицьких українців, які працювали у Німеччині: «Анкети українців, які отримали трудові книжки на біржі праці в м. Бранденбург у 1944 р., дають можливість провести невеликий порівняльний аналіз українців-остарбайтерів, українців з Генерал-губернаторства й таких, хто в міжвоєнний час виїхав працювати до Франції. Зі 108 анкет, представлених у справі, 42 належали українцям із Франції, 35 – із Галичини та 30 – з окупованих східних територій»¹⁹. На нашу думку, автор провів ґрунтовне дослідження на прикладі аналізу локальної ситуації, пов'язаної з галицькими робітниками у місті Бранденбург.

Ще однією працею У. Герберта, в якій звернута увагу на проблему трудової мобілізації поневолених народів, є монографія 1986 р. «Fremdarbeiter: Politik und Praxis des „Ausländer-Einsatzes“ in der Kriegswirtschaft des Dritten Reiches» («Іноземні робітники: політика та практика «використання іноземців» у військовій економіці Третього Райху»). У праці головну увагу У. Герберт приділив саме найбільш пригнобленим категоріям робітників – полякам, українцям та росіянам. Також він визначив напрями і характер використання робітників у промисловості²⁰.

Нова хвиля німецьких досліджень щодо проблем Другої світової війни припала на 90-ті роки ХХ ст. Серед них варто відзначити роботу Р.-Д. Мюллера «Die Zwangsrekrutierung von «Ostarbeitern» 1941–1944» («Примусовий набір «остарбайтерів» 1941–1944»), в якій розкривається безпосередня роль вермахту у вербуванні робітників на території УРСР загалом і Західної України зокрема. Дослідник вважає, що солдати Райху, на місцях вербування галичан на роботи допомагали збільшувати набори робітників, особливо в останні роки окупації, коли пропаганда уже не могла справитись. Такий стан справ був зумовлений тим, що правда про важкі умови праці у Німеччині уже була відома, зокрема із листів галицьких робітників із Рай-

¹⁶ Мюллер Н. (1974), *Вермахт и оккупация (1941–1944)*. Воениздат, Москва. С. 254.

¹⁷ Pfahlmann H. (1968), *Fremdarbeiter und Kriegsgefangene in der Deutschen Kriegswirtschaft 1939–1945. Beiträge zur Wehrforschung*. Dannstadt: Wehr und Wissen Verlagsgesellschaft GMBH. Bd. XVI. XVII. 238 s.

¹⁸ Herbert U. (1991), *Europa und der «Reichseinsatz»: ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und KZ-Häftlinge in Deutschland 1938–1945*. Essen. S. 1.

¹⁹ Там само. С. 3.

²⁰ Herbert U. (1986), *Fremdarbeiter: Politik und Praxis des „Ausländer-Einsatzes“ in der Kriegswirtschaft des Dritten Reiches*. Berlin – Bonn: Verlag J.H.W. Dietz Nachf. 494 s.

ху додому та свідчень тих очевидців, яким вдалось повернутись. Роль вермахту полягала, в основному, у залякуванні та допомозі в супроводі робітників до пунктів набору та подальшому транспортуванні тощо²¹. Також варто відзначити працю Г. Шварц «Kinder, die nicht zählten. Ostarbeiterinnen und ihre Kinder im Zweiten Weltkrieg» («Діти, яких не врахували. Східні робітники та їхні діти у Другій світовій війні»), яка присвятила своє об'ємне монографічне дослідження долі жінок-остарбайтерів та їхніх дітей. Автор наголошує, що рівень зайнятості робітника не залежав від гендерної ознаки, а тому жінки часто працювали на важких виробництвах промисловості та виконували важку фізичну працю у господарствах німецьких бауерів²².

У сучасних німецьких дослідженнях тема примусової праці іноземців належить до добре вивчених. Серед великої кількості праць варто відзначити монографічне дослідження М. Шпопера «Zwangsarbeit unter dem Hakenkreuz. Ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und Häftlinge im Deutsche Reich und im besetzten Europa 1939–1945» («Примусова праця під свастикою. Іноземні цивільні робітники, військовополонені та полонені в Німецькому Райху та в окупованій Європі 1939-1945 рр.»). Він наводить статистичні дані вивезеного населення на роботи в Третій райх, та, водночас, акцентує увагу на галицьких робітниках, які добровільно виїжджали у цей період: «До середини січня 1942 р. добровільно до Німеччини приїхало лише 55000 робітників, у тому числі 12000 сільськогосподарських робітників з Прибалтики, а в липні та серпні 1941 року, десятки тисяч українців зі Східної Галичини, яких в імперії називали «польсько-український народ» тому, що їх батьківщина була приєднана до Генерального уряду»²³.

Дослідник аналізує ситуацію, в якій опинилося галицьке населення на роботах в Третьюму райху: «Східні робітники також підлягали обов'язковому маркуванню. Їм довелося носити квадратний шматок тканини з білим написом «Ost» на синьому тлі, а полякам та галичанам позначку «R». Трудові, соціальні, харчові та поліцейські норми були подібними до норм для поляків. Проживання повинно бути в казармових таборах, огорожених колючим дротом, вихід повинен бути можливим лише під охороною. Охоронцям було дозволено тілесне покарання»²⁴.

Висновки. Отже, починаючи із перших повоєнних десятиліть і до сьогодні історики намагались по різному досліджувати та інтерпретувати історію Другої світової війни та її окремих аспектів. Вивчення проблематики трудової мобілізації галицьких українців прослідковується як в діаспорній, так і зарубіжній історичній думці. Українські діаспорні науковці, в основному, зосереджували свою увагу на питаннях, пов'язаних із кількістю вивезених галичан, категорії робітників, котрі підпадали на виїзд до Німеччини, а також інформації про дислокацію східно-галицьких працівників у Третьюму райху. В свою чергу зарубіжна історіографія не має чіткого представлення цієї проблеми. Адже, як зазначалось вище, кожна історична школа в різних країнах мала своє бачення висвітлення цієї проблеми, що добре видно у дослідженнях науковців ФРН та НДР. Якщо дослідники ФРН підходили до розгляду цієї проблеми більш об'єктивно та інформаційний потенціал їхніх публікацій побудований на основі архівних матеріалів, то праці в НДР були написані під тиском комуністичних урядів НДР та СРСР. Характерними ознаками цих досліджень є перебільшення, замовчування фактів, возвеличення комуністичної партії та ін. Проте, не тільки історики НДР та ФРН займались дослідженням цього питання. Цією проблемою займались й американські дослідники, а саме Д. Фрід та Е. Гомзе. Загалом, в зарубіжній історичній думці зосереджено увагу на таких аспектах трудової мобілізації як умови праці, життя та побут, дислокації галицьких робітників у Німеччині та ін. Зарубіжні дослідники відносили галичан до так званого «польського населення», а, натомість, діаспорні дослідники відносили галичан до українського народу. Загалом, інформаційний потенціал зарубіжної та діаспорної історіографії є багатомірним у поданні матеріалів і цінним у дослідженні проблем, пов'язаних із залучення трудових ресурсів Галичини для потреб Райху.

²¹ Müller R.-D. (1990), *Die Zwangsrekrutierung von «Ostarbeitern» 1941–1944*. W. Michalka (Hg.). *Der Zweite Weltkrieg*. München – Zürich: Analysen. Grundzüge. Forschungsbilanz. 2 Auflage. S. 772–783.

²² Schwarze G. (1997), *Kinder, die nicht zählten. Ostarbeiterinnen und ihre Kinder im Zweiten Weltkrieg*. Essen. 336 s.

²³ Spoerer M. (2001), *Zwangsarbeit unter dem Hakenkreuz. Ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und Häftlinge im Deutsche Reich und im besetzten Europa 1939–1945*. Stuttgart – München. S. 73.

²⁴ Там само. S. 94–95.

Список джерел

1. Жуковський А., Субтельний О. (1992), *Нарис історії України*. Вид-во Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, Львів. 230 с.
2. Косик В. (1993), *Україна і Німеччина у Другій світовій війні*. Париж – Нью-Йорк – Львів. 660 с.
3. Крип'якевич І., Голубець М., Дорошенко Д. (1948), *Велика історія України*. Вінніпег. 968 с.
4. Марунчак М. (1992), *В боротьбі за Українську державу*. Меморіал, Львів. 1303 с.
5. Марунчак М. (1963), *Система німецьких концтаборів і політика винищування в Україні*. Вінніпег. 88 с.
6. Мюллер Н. (1974), *Вермахт и оккупация (1941–1944)*. Воениздат, Москва. 387 с.
7. Паньківський К. (1983), *Роки німецької окупації, 1941–1944*. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто. 479 с.
8. Субтельний О. (1991), *Україна: історія*. Либідь, Київ. 512 с.
9. Dallin A. (1958), *Deutsche Herrschaft in Rußland. 1941 – 45*. Düsseldorf: Eine Studie über Besatzungspolitik. 727 p.
10. Fried J. (1945), *The exploitation of foreign labour by Germany*. Montreal: International Labour Office. 286 p.
11. Herbert U. (1991), *Europa und der «Reichseinsatz»: ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und KZ-Häftlinge in Deutschland 1938–1945*. Essen. S. 8.
12. Herbert U. (1986), *Fremdarbeiter: Politik und Praxis des „Ausländer-Einsatzes“ in der Kriegswirtschaft des Dritten Reiches*. Berlin – Bonn: Verlag J.H.W. Dietz Nachf. 494 s.
13. Homse E. (1967), *Foreign Labour in Nazi Germany*. Princeton University Press. Princeton – New Jersey. 350 p.
14. Melenchuk M. (2012), *Ukrainian Ostarbeiters in Canada: Individual and Collective Remembering*. 101 p.
15. Müller R.-D. (1990), *Die Zwangsrekrutierung von «Ostarbeitern» 1941–1944*. W. Michalka (Hg.). *Der Zweite Weltkrieg*. München – Zürich: Analysen. Grundzüge. Forschungsbilanz. 2 Auflage. S. 772–783
16. Pfahlmann H. (1968), *Fremdarbeiter und Kriegsgefangene in der Deutschen Kriegswirtschaft 1939–1945. Beiträge zur Wehrforschung*. Dannstadt: Wehr und Wissen Verlagsgesellschaft GMBH. Bd. XVI. XVII. 238 s.
17. Schwarze G. (1997), *Kinder, die nicht zählten. Ostarbeiterinnen und ihre Kinder im Zweiten Weltkrieg*. Essen. 336 s.
18. Spoerer M. (2001), *Zwangsarbeit unter dem Hakenkreuz. Ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und Häftlinge im Deutsche Reich und im besetzten Europa 1939–1945*. Stuttgart – München. 369 s.

References

1. Zhukovskiy A., Subtelnyi O. (1992), *Narys istorii Ukrainy*. Vyd-vo Naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka u Lvovi, Lviv. 230 s.
2. Kosyk V. (1993), *Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini*. Paryzh – Niu-York – Lviv. 660 s.
3. Krypiakievych I., Holubets M., Doroshenko D. (1948), *Velyka istoriia Ukrainy*. Vinnipeh. 968 s.
4. Marunchak M. (1992), *V borotbi za Ukrainsku derzhavu*. Memorial, Lviv. 1303 s.
5. Marunchak M. (1963), *Systema nimetskykh kontstaboriv i polityka vynyshchuvannia v Ukraini*. Vinnipeh. 88 s.
6. Miuller N. (1974), *Vermakht y okkupatsyia (1941–1944)*. Voenyzdats, Moskva. 387 s.
7. Pankivskiy K. (1983), *Roky nimetskoï okupatsii, 1941–1944*. Niu-York – Paryzh – Sidnei – Toronto. 479 s.
8. Subtelnyi O. (1991), *Ukraina: istoriia*. Lybid, Kyiv. 512 s.
9. Dallin A. (1958), *Deutsche Herrschaft in Rußland. 1941 – 45*. Düsseldorf: Eine Studie über Besatzungspolitik. Düsseldorf. 727 p.

10. Fried J. (1945), *The exploitation of foreign labour by Germany*. Montreal: International Labour Office. 286 p.
11. Herbert U. (1991), *Europa und der «Reichseinsatz»: ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und KZ-Häftlinge in Deutschland 1938–1945*. Essen. S. 8.
12. Herbert U. (1986), *Fremdarbeiter: Politik und Praxis des „Ausländer-Einsatzes“ in der Kriegswirtschaft des Dritten Reiches*. Berlin – Bonn: Verlag J.H.W. Dietz Nachf. 494 s.
13. Homse E. (1967), *Foreign Labour in Nazi Germany*. Princeton University Press. Princeton – New Jersey. 350 p.
14. Melenchuk M. (2012), *Ukrainian Ostarbeiters in Canada: Individual and Collective Remembering*. 101 p.
15. Müller R.-D. (1990), *Die Zwangsrekrutierung von «Ostarbeitern» 1941–1944*. W. Michalka (Hg.). *Der Zweite Weltkrieg*. München – Zürich: Analysen. Grundzüge. Forschungsbilanz. 2 Auflage. S. 772–783
16. Pfahlmann H. (1968), *Fremdarbeiter und Kriegsgefangene in der Deutschen Kriegswirtschaft 1939–1945. Beiträge zur Wehrforschung*. Dannstadt: Wehr und Wissen Verlagsgesellschaft GMBH. Bd. XVI. XVII. 238 s.
17. Schwarze G. (1997), *Kinder, die nicht zählten. Ostarbeiterinnen und ihre Kinder im Zweiten Weltkrieg*. Essen. 336 s.
18. Spoerer M. (2001), *Zwangsarbeit unter dem Hakenkreuz. Ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und Häftlinge im Deutsche Reich und im besetzten Europa 1939–1945*. Stuttgart – München. 369 s.